

Sažetak

Marko Kovačić, Zagreb

UDK 811.163.42.81'373'374, stručni rad

primljen 23. lipnja 2014., prihvaćen za tisak 15. listopada 2014.

Attempts at Solving Some Barbarisms

After a general introductory description of barbarisms as to why they appear and what reactions they evoke the author pinpoints eight frequent examples rooted in Croatian and attempts at solving them; those originate from the English words *Google*, *tights*, *outsourcing*, *drone*, *laptop*, *cruiser*, *stick* and *bookmark*. Some solutions rely on lemmas already present in Croatian dictionaries, some on the online corpus, some on possibilities offered by etymology and morphology and some on precedents. Other solutions may follow the given pattern.

NEOSTVARENO TVORBENO-SEMANTIČKO
GNIJEZDO NAZIVA *KÒSA*

Mislav Cvitković

Uvod

 ijelo nazivlje vezano za uređivanje kose u hrvatskom jeziku preuzeto je i izvedeno od francuske riječi *friseur*.¹ Osoba koja kome uređuje kosu zove se *frizēr* ili *frizērka*, za *uređivati kosu* imamo glagol *frizírati* (*frizírati koga* ili *frizírati se*), mjesto gdje se ta radnja odvija je *frizērski sàlōn* ili *frizèraj* (lokalno i *frizerāj*), način i/ili rezultat uređivanja kose je *frizúra*, uređaj kojim se frizer služi za uređivanje kose nema usustavljen naziv premda ćemo najčešće čuti sintagmu *frizērski apàrāt* ili *apàrāt za šišānje*. Naravno, tu su i izvedeni oblici koje ćemo rjeđe susresti, npr. *frizérstvo* (opći naziv za djelatnost uređivanja kose) ili *frizerskosàlonski* (koji se odnosi na frizerski salon ili mu pripada).

Uz to što su, premda prihvaćene, navedene riječi galicizmi, njihovo je fonetsko ustrojstvo neprirodno kako hrvatskom, tako i drugim slavenskim jezicima. U ovome radu stoga predlažem hrvatske nazive za pojmove vezane za uređivanje kose izvo-deći ih iz (staro)slavenskih osnova, a tamo gdje ima više mogućnosti, raspravljam koja je bolja i zašto.

¹ Francuska riječ *friseur* [fʁizøːʀ] (mn. *friseurs*, ž. r. *friseuse*, mn. ž. r. *friseuses*) potječe od glagola *friser* 'kovrčati' < (14. st.) *frire* 'preći, pržiti' < klas. lat. *frigo*, 3., *frixi, frictum* 'peći, pržiti'. U francuskom se danas rijetko upotrebljava. Umjesto nje se upotrebljava *coiffeur* [kwaføːʀ] (Clédat, 1914.: 266., 267.; CNRTL, 2005.).

Od koje osnove tvoriti?

Postoje samo tragovi pokušaja zamjene nazivlja izvedenoga iz francuskog korijena s hrvatskim nazivljem, iako nigdje s tim ciljem, nego su samo usputno spomenuti. Primjerice, Anić u definiciji natuknice *frizēr* navodi ‘onaj koji kao obrtnik šiša i njeguje kosu, uređuje frizure; češljač’, dok kao drugo značenje glagola *frizirati* piše ‘(se) češljati se’ (HJP, 2012.).² To je pogriješno zbog dvaju razloga. Prvo, *češljāč* ne može biti istoznačnica s *frizēr* jer je češljanje kao radnja samo dio friziranja kao radnje; friziranje uključuje ili može uključivati i šišanje i češljanje i bojenje kose i uređivanje kose bilo kojom drugom radnjom. Drugo, riječ *češljāč* već postoji i izvorno ima drugo značenje, a to je ‘osoba koja se bavi češljanjem kao svojom djelatnošću’, npr. češljač u tvornici konca ili drevni češljač vune kao jedan od bitnih sudionika u obradi vune. Pritom treba biti oprezan i ne zamijeniti *češljāča* s *češljārom*, obrtnikom koji pravi češljeve.

Očito trebamo podrobnije raspraviti tvorbenu osnovu. Krenimo od početka otkrivajući točno značenje ciljane tvorenice. Zbog čega idemo k *frizeru*? Odgovor je jasan: *urediti kosu*, pri čemu u većini slučajeva kao glavnu sastojnicu uređivanja podrazumijevamo *šišanje*, ali ne nužno. Frizer bi prema tome bio ‘čovjek koji uređuje kosu i pritom je najčešće šiša’. No bez obzira na radnju, objekt je dolaska frizeru uvijek isti: *kosa*. Štoviše, ta je veza jednoznačna i obosmjerna: ne postoji frizer kojem primarni objekt nije kosa.

U prilog tom izboru ide i to što je odimenični tvorbeni prostor imenice *kòsa* gotovo potpuno slobodan, a za semantički sustav koji namjeravam tvoriti potpuno je slobodan. Naime, Skok od imenica tvorenih od te osnove spominje (bez onima) samo umanjenice *kòšica* i *kòsica*, uvećanice *kosūrina* i *kosètina* te rijetku imenicu *kòsara* ‘korov’, dok od pridjeva navodi *kòsast*, *kòsat* (u 18. st.), *dugòkos*, *tankòkos*, *svilòkos*, *plavòkos*, *smeđòkos*, *crnòkos* (rjeđe *kàrakos*) i druge takva oblika (Skok, 1972.: 161.). Semantički sklop koji će se ovdje ostvariti pak ne uključuje ta značenja.

Postoje i brojni onimi tvoreni od te osnove: prezimena *Kòsānčić*, *Svilòkosić*, *Tānkosić* (haplogijom **Tankòkosić* > *Tānkosić*), *Kosānović* (Skok, 1972.: 161.), *Gladikosa*, (Šimunović, 2009.: 195.), *Bjelòkosić*, *Kosālec*, *Kòsanić*, *Kòsār*, *Kòsić*, *Kòso*, *Kosójević*, *Māsnikosa*, *Māsnikosić* (HJP, 2012.), *Pletikosić*, *Plètikosa*, *Plètikos*, *Kòsević*, *Kosàtica*, *Māstikosa*, *Kòsara*, *Kosóvelj*, *Kòsačić* (imeHrvatsko.net, 2013.); imena *Kòsan*, *Kòsana*, *Kòsara*, *Kòšana* i *Tānkosava* (Skok, 1972.: 161.; Skok, 1973.: 442.); hidronim *Kosaonica* (Skok, 1972.: 161.). Oni pak nisu konkurencija tvorbi općih imenica od *kòsa*, nego upravo ukazuju na plodnost takve tvorbe.

Riječ je *kòsa* staroslavenska i sveslavenska imenica čiji je korijen *kos-* izveden prijevodom od indoeuropskoga korijena **kes-*³ ‘češati, grepsti’ koji nalazimo npr. u *čēsati* (Derksen, 2008.: 238.). Dobro je potvrđena u istom obliku *kòsa* u crkveno-

² Hrvatski jezični portal.

³ Skok umjesto **kes* navodi neznatno drukčiji **qes-* (Skok, 1971.: 312.).

slavenskom s izvornim značenjem ‘vlasi na glavi čovjeka’. U ruskom crkvenoslavenskom poprimila je uz to i značenje ‘pletenica, spletena kosa’. U staroruskom i ruskom *kosá*, kao i u staropoljskom *kòsa* gubi prvotno značenje i zadržava samo značenje ‘pletenica’ koje ima i u litvanskom *kasà* te u staropruskom *kexti* (Derksen, 2008.: 238.). Tu semantičku promjenu spominje Skok i u pojedinim hrvatskim mjestima: na Hvaru *kosà*, na Korčuli mn. *kòse* te na Cresu i u Vodicama *kòsa* i *kosìca* znače samo ‘pletenica žene ili djevojke’ (Skok, 1972.: 161.). Ipak su u hrvatskom, srpskom i staročeškom *kòsa* odnosno u bugarskom *kosá* zadržale izvorno značenje.

Tvorba od druge staroslavenske osnove *kosmъ*, zastupljene danas u pridjevu *kòsmat*, nije ovdje u suparničkom nego u komplementarnom odnosu prema tvorbi od osnove *kos-*. Zapravo, tvorba od osnove *kosmъ* ostvaruje se znatnije zbog čega je jedan dio tvorbenog prostora osnove *kos-* ostao slobodan (Skok, 1974.: 161., 162.).

Druga mogućnost na koju bismo se mogli usmjeriti imenica je *vlàs*. No tvorbeni izdašnost imenice *vlàs* spram imenice *kòsa* manja je zbog više razloga. Jedan dio tvorbenosti imenice *vlàs* već je iskorišten: postoje imenice *vlàsulja* ‘umjetna kosa’ i *vlàsac* ‘biljka *Allium schoenoprasum* ili životinja *Trichinella spiralis*’ (Hrvatska enciklopedija, 2013.), pridjevi *vlàsati* ili *vlàsati* ‘koji ima puno vlasi’ i *vlàsasti* ‘koji je kao od vlasi’ te prilozi *nàvlāš* ‘namjerno, hotimično’, *nàvlās* ‘posve, potpuno’, *òvlāš* ‘usput, letimično’⁴ (Skok, 1973.: 609.). S druge strane, nove pokušaje tvorbe redovito zasjene već postojeći istovjetni oblici izvedeni od imenica *Vlāh* (mn. *Vlāsi*) i *vlāst* odnosno glagola *vlādati*.

Na prvi je pogled imenica *kòsa* ovdje u goroj poziciji jer postoje dva njezina homonima: *kòsa* ‘padina brda’ i *kòsa* ‘oruđe za kosidbu trave’, pa bi njihovi semantičko-tvorbeni sustavi mogli biti konkurencija ovdje ciljanoj tvorbi. Međutim, odimenična tvorba tih imenica gotovo nije iskorištena, dok je odglagolska tvorba od glagola *kòsiti* iznimno iskorištena (HJP, 2012.; Skok, 1972.: 162.), ali ne predstavlja konkurenciju našoj odimeničnoj tvorbi od *kòsa* zbog drukčijeg upravljanja. Dakle, i u smislu potencijalne zauzetosti postojećim homonimskim tvorenicama tvorbeni raspon odimenične tvorbe od imenice *kòsa* ‘vlas’ općenito je slobodan.

Treća je mogućnost glagol *šišati* jer je radnja koju frizer *najčešće* radi *šišanje*. Poteškoća pri odglagolskoj tvorbi ovdje ima pak semantičku prirodu. Kosa *uvijek* i *nužno* odgovara objektu kojim se frizer bavi (ako tvorbu upravljamo objektom, imenicom), dok riječ *šišać* odgovara u većini slučajeva, ali *ne uvijek* i *ne nužno* radnji kojom se frizer bavi (ako tvorbu upravljamo radnjom, glagolom). Taj će se glagol naravno iskoristiti tamo gdje se zbilja bude tvorio pojam povezan sa šišanjem.

Imenica *frizēr*

Zbog toga što smo se usmjerili na odimeničnu tvorbu od imenice *kòsa*, preostali dio posla nije težak. Prvo izvedimo tvorbu za imenicu *frizēr*. Već smo vidjeli da ne

⁴ Potonja dva u Lici i Dalmatinskoj zagori imaju i službu pridjeva koji znači ‘našošuren ili rastresit’.

možemo uzeti ni *čèšljāč* niti *čèšljār*, ali istō nam odmah pomaže u tvorbi od *kòsa*. Dakle, frizera bismo u hrvatskom mogli nazvati *kòsār* jer je objekt njegova rada uvijek *kòsa*. Sličnost je očita u primjerima *kòzār*, *cèstār*, *čipkār*, *trāvār* itd.

Mocijski parnjak sukladno tomu glasio bi *kosàrica* u sličnosti s *kozàrica*, *cestàrica*, *čipkàrica* ili drugotno *kòsārka* u sličnosti s *trāvārka* ili samim *frizērka*. Premda po glasovnom sastavu ne bismo mogli dati prednost nijednoj od ove dvije tvorbe (Babić, 1980.: 40., 41.; Babić, 2002.: 168., 279.), priklonili bismo se prvoj, tj. *kosàrica*, zbog nekoliko razloga. Sufiks *-ica* pri mocijskoj je tvorbi u hrvatskom jeziku plodniji i prodorniji od sufiksa *-ka* (Babić, 1980.: 40., 44.), a uz to tvorba sufiksom *-ka* može biti semantički upitna zbog plodnosti tog sufiksa u tvorbi etnika. To se ne može potvrditi ovdje jer je riječ o novotvorenici, ali upozorenje nam može biti gotovo istovjetan i potvrđen mocijski par *kòzār* > *kozàrica*, čija je dvojna tvorba *kòzār* > **kòzārka* semantički zapriječena etnikom *Kòzārka* (muški parnjak *Kozàrac*, ‘osoba s planine Kozare u Bosni’) i drugim nazivom za gljivu sunčanicu (*Macrolepiota procera*), *kòzārka*. Treba dodati i da je u sustavnu istraživanju pravih mocijskih parnjaka u kajkavskom narječju za tvorbu od osnove koja završava na *-ar* potvrđeno 46 parnjaka tvorenih sufiksom *-ica*, a samo jedan tvoren sufiksom *-ka* (Štebih Golub, 2008.: 403., 405.).

U drugim ostvarajima nazvali bismo ga *vlàšār* (s mocijskim parnjakom *vlašàrica*) ako tvorimo od *vlàs* odnosno *šišāč* (s mocijskim parnjakom *šišāčica*) ako tvorimo od *šišati*. Ipak, prednost zbog već rečenoga dajem *kosàru*, a ovo spominjem samo usput kao dodatnu mogućnost i ilustraciju. Tako će susljedno biti do kraja teksta.

Na koncu, treća je moguća tvorba opet iz osnove *kòsa*, ali složenom tvorbom koja bi točno opisala radnju, a to je *kosokràsitelj* (*kosokrasiteljica*) ili *kosorèditelj* (*kosorediteljica*) u sličnosti s *kučepàzitelj* ili *brodogràditelj*. Budući da je to složenija tvorba, opet bi *kòsār* imao prednost. Daljnje grananje te tvorbe također ću susljedno donositi radi dosljednosti.

Frizērskī sàlōn i frizērskī apārāt

Ako usvojimo prethodno predloženi naziv za frizera, daljnji slijed gotovo se sam otvara. Prvi bi u slijedu bio *frizērskī sàlōn*,⁵ koji bismo očito mogli nazvati *kòsārница* (ali ne *kòsara* ili *kòsārna*) u sličnosti s *kòckārница*, *vòcārница*, *lùgārница*, *bàčvārница*. Analogno bi drugi oblici opet bili *vlàšārница* odnosno *šišāčница* (ali ne *vlàšara* ili *vlàšarna* odnosno *šišara* ili *šišārna*), a u obzir bi možda dolazila i *kosokràsница* ili *kosorèdnica*, pri čemu bismo opet najveću prednost dali *kòsārnici*.

Upravo smo spomenuli imenicu *kòsara*. Isključili smo ju jer bi imala drugo značenje kao i mnoge druge imenice tvorene sufiksom *-ara*, naime značenje prostorije u

⁵ Ovdje je i druga riječ sintagme galicizam. Riječ *sàlōn* preuzeta je od fr. *salon* [sa:lɔ̃] < tal. *salone* < tal. *sala* (Clédat, 1914.: 516.; CNRTL, 2005.).

kojoj se proizvodi, prerađuje ili stoji ono što znači imenica iz tvorbeno-semantičke osnovice. Budući da ovdje proizvodnja nema smisla, *kòsara* bi bila mjesto gdje se kosa prerađuje ili stoji. Sličnost je očita u imenicama *pèkara*, *bàčvara*, *nòžara*, koje ujedno pokazuju i istovjetnu semantičku oprječnost analognim tvorenica na *-nica* (*pèkàrnica*, *bàčvàrnica*, *nòžàrnica*). Ista bi raščlamba vrijedila za imenicu *vlàšara*.

Sljedeći je u nizu *frizerski aparat*,⁶ za koji nam se odmah nameće *šišalo* jer je to točno ono što taj uređaj radi. Štoviše, pokušati ovdje tvoriti od imenice *kòsa* bilo bi semantički neispravno jer je u ovom slučaju značenje ciljane tvorenice uže od značenja koja pokrivaju imenice *kòsa* i njene već spomenute tvorenice. To je i bio jedan od glavnih razloga davanja prednosti osnovi iz imenice *kòsa* pred osnovom iz glagola *šišati*, dok ovdje upravo zbog toga razloga dajemo prednost potonjem glagolu.⁷

Pridjevi *frizèrskī*, *frizérov*, *frizerskosàlònskī*

Sva se ta tri pridjeva u našem sustavu tvore iznimno lako. Lakoća tvorbe pridjeva također je jedan od glavnih argumenata u korist predloženih novotvorenica. Ta se lakoća ogleda i u drevno ostvarenim pridjevima tvorenim od imenice *kòsa*: naime, za nositelja svojstva obilne (guste, duge ili jednostavno bujne) kose davno su potvrđeni pridjevi *kòsat* i još stariji i češći *kòsmat* tvoren od staroslavenske osnovice *kosmъ* (Skok, 1972.: 161.).

Pridjev bismo *frizèrskī* prema gornjem slijedu stoga mogli zamijeniti pridjevom *kòsàrskī* (usp. *kòzàrskī*, *cèstàrskī*, *čìpkàrskī*, *tràvàrskī*, *pèkàrskī*). Drugotne bi tvorbe bile *vlàšarskī*, *šišàčkī* (usp. *brijàčkī*, *krojačkī*, *kòvàčkī*...) ili na kraju *kosokràsiteljskī* ili *kosorèditeljskī* (usp. *kućepàziteljskī* ili *brodogràditeljskī*).

Pridjev bi *frizérov* (*frizèrkin*) očito bio *kosàrov* ili *kosàrev* bez davanja prednosti ijednom od dvaju oblika, dok bi mocijski parnjak glasio *kosàričin*. Ovdje primjećujemo grananje na dvije mogućnosti u pridjevu muškoga roda zato što imenice sa sufiksom *-ar* odstupaju od pravila da osnovice na *-r* (nenepčanic) tvore pridjeve pretežno sa sufiksom *-ov* (Babić, 2002.: 387., 388.). Drugotne bi tvorbe bile *vlàšàrov*/*vlàšàrev*, *šišàčev*, *kosokràsiteljev*, *kosorèditeljev*.

Posebno se dobro rješenje uspostavlja i za inače zagonetnu tvorbu pridjeva koji bi označavao 'ono što se odnosi na frizerski salon ili mu pripada', recimo češalj koji pripada frizerskom salonu spram češlja koji pripada djelatniku salona. Ako bismo željeli tvoriti od *frizèrskī sàlòn*, pridjev bi očito bio *frizerskosàlònskī*, što je jako nespretno. U zamišljenom primjeru djelatnik bi u salonu rekao: „Ovaj češalj

⁶ I u ovoj sintagmi obje su riječi stranog podrijetla: *aparát* < lat. *apparátus*, *-us*, m. 'priprava; sprava, oprema' < *apparo*, l. 'pripraviti, spremiti, opremiti' < lat. *ad-* 'k(a), prema; oko; u, na, kod' + *paro*, l. 'spremati, gotoviti, nabaviti' (Ernout i dr., 2001.: 484.).

⁷ Također vrijedi napomenuti da izraz *šišàč*, čak i da ga nismo već predložili za frizera pa je zauzet, ne bi bio dobar u odnosu na *šišalo* jer označava *vršitelja* radnje (onoga koji se služi *šišalom*), dok *šišalo* označava upravo *uređaj* u sličnosti npr. sa *svíralo* ili *púhalo*.

je *frizerskosàlònski*, dok je onaj drugi moj.“. Ovdje se sam nameće bilo kojem slavenskom jezičnom sklopu znatno prihvatljiviji pridjev *kosàrničkī* u sličnosti s *pekàrničkī*, *tvòrničkī*, *kockàrničkī*. Čisto da ostanemo dosljedni, dodajmo i drugotne mogućnosti *vlašàrničkī*, *šišàčničkī*, *kosokrásničkī*, *kosorédničkī*.

Glagol *frizírati*

Radnja koju frizer radi najčešće se izriče glagolom *frizírati* (ne *šišati!*). U punoj sličnosti s tim i s recimo *kozàriti*, *poljàriti*, *pčelàriti*, *rezbàriti* taj bi glagol u našem sustavu bio *kosàriti*. I opet radi potpunosti, ne bi bilo pošteno izostaviti drugotne *vlašàriti*, *kosokràsiti* ili *kosoréditi*.

Glagolsku imenicu odnosno radnju koju *kòsar* radi – *frizírànje* (ne *šišanje!*) – mogli bismo sukladnom tvorbom izreći kao *kosàrènje* u sličnosti s *kozàrènjem*, *poljàrènjem*, *pčelàrènjem*, *rezbàrènjem*... Drugotne su tvorbe *vlašàrènje*, *kosokràšènje* ili *kosorédènje*.⁸

Imenica *frizérstvo*

Imenica *frizérstvo* ima dva značenja: 1. bavljenje uređivanjem kose, tj. naziv zanata kojim se bavi frizer; 2. govor o uređivanju kose i proučavanje uređivanja kose (frizerstvo u smislu „znanosti“ ili npr. kao školski predmet u strukovnoj školi). Ovdje nam se opet same nameću dvije novotvorenice koje po sebi ukidaju ovu dvojnost.

Frizérstvo u smislu bavljenja uređivanjem kose ili naziva zanata očito bi bilo *kosàrstvo* (usp. *kozàrstvo*, *pekàrstvo*, *čipkàrstvo*, *rezbàrstvo*, *pčelàrstvo*, a drugotni bi oblici bili *vlašàrstvo*, *kosokrasitèljstvo* ili *kosoreditèljstvo*. Teškoću tvorbe od *šišati* ili *šišàč* ovdje možemo shvatiti kao dodatan razlog davanja prednosti *kosàru* (i svim gornjim oblicima tvorenim od *kosa*) pred *šišàčem* (i svim „njegovim“ oblicima).

Novotvorenicu za drugo značenje tvorili bismo u Šulekovu stilu, pa bi *frizérstvo* u smislu govora o uređivanju kose ili njegova proučavanja moglo biti *kòsoslòvlje* (usp. *prìrodoslòvlje*, *jèzikoslòvlje* ili stari naziv za dinamiku, *sìloslòvlje*). Konačno, taj nam sustav tvorbe daje mogućnost da i drugo značenje možemo razdijeliti na dva, pa *frizérstvo* uporabljeno za naziv školskog predmeta možemo nazvati *kòsopīs* (usp. *zèmljopīs* ili *prìrodopīs*).

Imenica *frizúra*

Konačno, ta imenica vjerojatno je uz imenicu *frizēr* najučestalija u cijelom ovom nazivlju, a istodobno je i tvorbeno najzahtjevnija. Ipak, budući da smo već izveli imenicu za vršitelja radnje *kòsār*, najprikladnijom tvorbom smatram tvorbu *i + -ija* u značenju ‘djelo koje je učinio *i*’, dakle *kosàrija* (usp. *slikàrija*, *rezbàrija*,

⁸ Ovdje opet vidimo pogodnost uzimanja *kosàra* spram *šišàča*: radnja *šišàča* bila bi *šišànje*, gdje upravo dolazi do izražaja ona razlika između „*uvijek*“ (kosa je *uvijek* predmet radnje) i „*najčešće*“ (šišanje je *najčešće* dio radnje).

spletkàrija, fotogràfija...). Međutim, tvorba *i + -ija* kad *i* znači osobu ima nekoliko skupina značenja:

- a) djelatnost i/ili znanost kojom se bavi *i*
- b) djelo koje je učinio *i*
- c) mjesto gdje *i* živi ili obavlja posao
- d) zbirno značenje
- e) ostala, uglavnom pojedinačna značenja (Babić, 2002.: 216.),

stoga bi se moglo postaviti pitanje kojem značenju pripada tvorenic *kosàrija*. Ovdje to ipak nije upitno jer se mogućnosti a) i c) isključuju tvorbom drugih imenica iz iste osnove za ta značenja, naime *kosàrstvo/kòsoslòvlje* odnosno *kòsàrnica*, dok zbirno značenje i drugo pojedinačno značenje za tu imenicu ne postoje, pa su uklonjene i mogućnosti d) i e). Prema tome, u tom sustavu imenici *kosàrija* ostaje nedvosmisleno pridruženo značenje b).

Drugotne bi tvorbe bile očito *vlašàrija* i *šišàrija*. Za njih vrijedi isto o pitanju višeznačnosti budući da smo do sad sustavno navodili i ovu drugotnu skupinu tvorenic za sve razmatrane pojmove.

Nove imenice za nove pojmove

Sve novotvorenice koje sam do sad stvorio označuju neki postojeći pojam, do sad izrican redovito nekim oblikom izvedenim od korijena riječi *frizēr*. Međutim, uvođenje naprijed opisanoga tvorbeno-semantičkog sustava omogućuje i uvođenje nekih novih pojmova koji jasno postoje u usporednim tvorbeno-semantičkim sustavima.

Takav je pojam 'kosa koja preostane nakon šišanja'. Ni taj pojam nema svog jezičnog ostvarenja, izuzevši porabu imenice *kòsa* i u tom značenju. Evo nekoliko riječi koje znače ostatak od obrade ili rada na *i*, a također se tvore kao *i + -ina*: *kòmina* ili *dròpina* (ostatak nakon pečenja *kòma* ili *dròpa*⁹), *tùrina* ili *stùrina* ili *klìpina* (ostatak klipova kukuruza nakon runjenja¹⁰), *střnina* (ostatak na njivi poslije žetve strnih žitarica) itd. Babić (2002.: 258.) navodi da su zabilježene i riječi: *kòzina* (dlaka, koža od kože), *kràvina* (koža od krave), *kunina* (koža/krzno od kune), koje također slijede istu logiku. Stoga se može predložiti i imenicu *kòsina* (različito od *kosina*) u značenju 'kosa preostala nakon šišanja'.

Drugotne bi tvorbe ovdje bile *vlàsina* ili *vlàsjevina* odnosno *šiševina*.

Mogućnost tvorbe od staroslavenske osnove *kosmь*

Do sada sam samo usputno spomenuo drugotnu mogućnost tvorbe od staroslavenske osnove *kosmь* umjesto osnove *kos-*. Taj korijen danas oživotvoruju riječi

⁹ Valja upozoriti na različitost od *dròpina*, što je uvećanica od *dròp*.

¹⁰ Također, različito od *stùrina*, što je uvećanica od *stùra* (veće močvarno područje preraslo trstikom i visokom travom), odnosno od *klìpina*, što je uvećanica od *klìp*.

kòsmat, *kòsmatōst*, (biljka) *kòsmatka* (StruNa, 2011.), a Skok navodi i druge, većinom zastarjele tvorbe od te osnove (Skok, 1972.: 161.): imenice *kòsma* umjesto *kòsa*, često u crkvenoslavenskim tekstovima, *kòsmina* i *kòsmura* kao augmentativi, *košmùra* ‘štogod zamršeno’ (Lika), *kosmâč* ‘kosmat čovjek’, *kòsmaj* ‘vinova loza bijelog grožđa’ (Cres), *kòsmēlj* ‘morski rak’ (Ston), *kòsmēč* ‘biljka boražina, *Borago officinalis*’, *kosmùrica* (*kosmùrina*, *kosmùrača*) biljka; glagoli *košmùrati* ‘mrsiti’ i *kòsmati* ‘rašćupavati’; pridjevi *skòsmān* ‘nepočešljan’, *kosmēljav* i *kosmùrav* ‘zamršene kose, nepočešljan’ (Dubrovnik). Tome možemo pridodati i prezimena *Kosmàtec* (Šimunović, 2009.: 153.), *Kòsmač*, *Kòsmać*, *Kòsmat*, *Kòsmačin* (HJP, 2012.), *Kòsmina*, *Kòsmić* (imeHrvatsko.net, 2013.), te toponim *Kòsmaj* (Skok, 1972.: 161.).

Kao i osnova *kos-*, i ta je osnova sveslavenska i staroslavenska, nastala dodavanjem dometka *-mo-* indoeuropskoj osnovi *kos-* < prijetoj od **kes-* (**qes-*). Nalazimo ju u ruskom crkvenoslavenskom kao *космъ* ‘kosa, pramen kose’, u ruskom mn. *космы* ‘pramenovi; griva’, u češkom i poljskom *kòsm* ‘pletenica’, u slovenskom *kòsm* ‘pramen, kita kose’, u bugarskom *косъм* ‘dlaka, vlakno’ (Derksen, 2008.: 238., 239.).

Budući da taj korijen očito ima određeni tvorbeni potencijal, pokazat ću parnjake svim predloženim tvorenicama tvorene od te osnove. Dodatni razlog može biti i svojevrsna, premda zbog prozodijskih razlika ne velika konkurencija već postojećih riječi sličnih našim novotvorenica, kao npr. u slučaju riječi *kòsina* gdje prosječan govornik ne će nužno razlikovati *kòsinu* od *kosine* pa uvođenje *kòsmine* umjesto *kòsine* u tom slučaju donekle umanjuje problem.

Ti su parovi, dakle, redom:

kòsār – *kòsmār*, *kosàrica/kòsàrka* – *kòsmarica/kòsmārka*, *kòsàrnica* – *kòsmàrnica*, *kòsara* – *kòsmara*, *kòsàrskī* – *kòsmàrskī*, *kosàrov/kosàrev* – *kòsmàrov/kòsmàrev*, *kosàričin* – *kòsmaričin*, *kosàrničkī* – *kòsmàrničkī*, *kosàrstvo* – *kòsmàrstvo*, *kòsoslòvlje* – *kòsmoslòvlje*, *kòsopīs* – *kòsmopīs*, *kosàrēnje* – *kòsmàrēnje*, *kosàrija* – *kòsmàrija*, *kosàrina* – *kòsmàrina*, *kòsina* – *kòsmina*.

Zaključak

Uvidjevši potpun nedostatak hrvatskoga nazivlja vezanoga za uređivanje kose, gdje se porabe isključivo izvedenice od galicizma *frizēr*, kao i slobodan tvorbeni prostor za tvorbu od riječi *kòsa*, u radu sam razradio tvorbeno-semantički sustav za sve postojeće i nekoliko novih pojmova vezanih za uređivanje kose u hrvatskom jeziku. Usporedno sam raspravio drugotne mogućnosti koje postoje i glavninu dvojbi koje se mogu pojaviti, počevši od izbora osnove od koje ćemo sustavno tvoriti do konkretnih ostvarenja pojedinih tvorbi.

Izgradnja takva paradigmatškog sustava pokazala se uspješnom, odražavajući većinu bitnih fonetskih i semantičkih međudjelovanja pri tvorbi u hrvatskom jeziku. Premda na prvi pogled može izgledati čudno da takav sustav u ovom slučaju već ne postoji, dva su razloga koja daju odgovor na to pitanje:

- 1) pojam sustavnog uređivanja kose u govorenom hrvatskom, kao i drugim slavenkim jezicima, do prije nekoliko stoljeća nije postojao, pa nije postojala ni spontana izvorna potreba za tim nazivljem;
- 2) kad se taj pojam pojavio u širim krugovima, došao je iz viših društvenih skupina u niže, pa je za nj preuzeto nazivlje kojim su se te skupine služile, tj. nazivlje izvedeno od francuske riječi *friseur*.

Preuzimanjem i prilagodbom hrvatskom jeziku (*frizēr*) potisnuta je moguća tvorba od slavenskog korijena, koja bi se vjerojatno bila ostvarila da je sam *pojam* bio nastao unutar širega slavenskoga govornog prostora.

Literatura

- Babić, S., 1980., Sustav u mocijskoj tvorbi u suvremenom hrvatskom književnom jeziku, u zborniku *Slavica Helvetica*, svez. 16., Bern, Frankfurt am Main, Las Vegas, str. 33. – 46.
- Babić, S., 1989., Sinkronija i dijakronija u tvorbi riječi, *Jezik*, god. 37., br. 1., Zagreb, str. 1. – 32.
- Babić, S., 2002., Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku, Zagreb
- Barić, E., 1987., Mocijski parnjaci i njihova upotreba, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, god. 13., br. 1., Zagreb, str. 9. – 18.
- Barić, E., 1988., Tvorbeni status ženskog mocijskog parnjaka, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, god. 14., br. 1., str. 43. – 49.
- Bratanić, M. (ur.), 2011., *StruNa*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, posljednja promjena 10. studenoga 2013., <http://struna.ihj.hr/>, posjet 15. studenoga 2013.
- Clédat, L., 1914., *Dictionnaire Étymologique de la Langue Française*, Paris
Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales, CNRTL, posljednja promjena 4. prosinca 2013., <http://www.cnrtl.fr/etymologie/>, posjet 17. prosinca 2013.
- Derksen, R., 2008., *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*, Leiden
- Ernout, A.; Meillet, A., 2001., *Dictionnaire Étymologique de la Langue Latine*, Paris
- Hrvatski jezični portal, Novi Liber i SRCE, posljednja promjena 21. listopada 2013., <http://hjp.novi-liber.hr/>, posjet 22. studenoga 2013.
- Mihaljević, M.; Šarić, Lj., 1995., Hrvatske istovrijednice stranih naziva, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, god. 21., br. 1., Zagreb, str. 157. – 171.
- Perić, M. (ur.), 2013., *imeHrvatsko.net*, posljednja promjena 7. siječnja 2014., <http://imehrvatsko.net>, posjet 13. siječnja 2014.
- Ravlić, S. (ur.), 2013., *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, posljednja promjena 21. listopada 2013., <http://www.enciklopedija.hr>, posjet 6. prosinca 2013.
- Skok, P., 1971., *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, svez. I., Zagreb
- Skok, P., 1972., *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, svez. II., Zagreb
- Skok, P., 1973., *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, svez. III., Zagreb
- Skok, P., 1974., *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, svez. IV. (Kazala), Zagreb
- Šimunović, P., 2009., *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*, Zagreb

- Štebih Golub, B., 2008., Pravi tvorbeni mocijski parnjaci u kajkavskome književnom jeziku, Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, god. 34., br. 1., Zagreb, str. 393. – 412.
- Turk, M., 2002., Tvorbene značajke kalkova (pridjevi, glagoli, prilazi), Fluminensia, god. 14., br. 1., str. 47. – 66.

Sažetak

Mislav Cvitković, Friedrich-Alexander Universität Erlangen-Nürnberg, Njemačka
UDK 81'373.611, pregledni rad
primljen 18. siječnja 2014., prihvaćen za tisak 24. listopada 2014.

The Unrealised Semantic-Formation Nest of the Term *kòsa* [Hair]

All the terminology related to hair dressing in the Croatian language is derived from the galicism *friseur*, for two reasons: (1) the concept of hair dressing didn't exist in widely spoken language, thus there was no need for related terminology; and (2) when the concept appeared, it was inherited from the higher social groups, so the lower groups took the already adopted, yet foreign, vocabulary for it. Since the phonetic structure of the adopted semantic system is unnatural to any Slavic language, here we derive the hair-dressing terminology from the Croatian word *kòsa*, the root of which (*kos-*) can be found in all Slavic languages and was derived by apophony from the common Indo-European root **kes-*.

We show that the formation space of this root is free and therefore it is the best choice among the 3 different possibilities (*kòsa*, *vlàs* and *šišati*). Consequently, we form a completely new semantic-formation system from it, even introducing new terms which haven't evolved only due to the mentioned phonetic barriers, and the concepts of which have been expressed only descriptively. Moreover, we have derived an equivalent system from an analogous Old Slavonic root *kosmъ*. These systems do not only indicate the formation possibilities of substitutions for some loanwords in Croatian; they also reveal the new dimension of the *concept-formation relation* (1-2 above) which we prove to be particularly fruitful for the formation of native substitutes.

VANJSKOPOLITIČKI UTJECAJI NA HRVATSKI KNJIŽEVNOJEZIČNI RAZVOJ U DRUGOJ POLOVICI XIX. STOLJEĆA

Mario Grčević

Dalmacija

 lede Dalmacije Brozova je primjedba na prvi pogled zbnjujuća jer je u Dalmaciji fonološki pravopis službeno uveden u škole tek nakon što je to učinjeno na prostoru Banske Hrvatske (usp. Vince, 2002.: 549. – 559.). Međutim, 1866. i 1867. godine Bečki projekt nije omogućio samo to da u Zagrebu tajnikom JAZU postane Daničić, već i to da za potrebe dalmatinskih škola pod au-